

Keywords: Kindergarten; Communist Party of Czechoslovakia; Employment of Women; First Five Years Economic Plan;

Zámerom príspevku je v širších politických a hospodárskych súvislostiach priblížiť fungovanie materských škôl na Slovensku v rokoch 1948 – 1953 a vymedziť ich miesto v systéme komunistickej výchovy. Poukázať, ako ciele prvého päťročného hospodárskeho plánu determinovali ich vývoj. Charakterizovať politiku Komunistickej strany Československa (KSČ) k predškolským zariadeniam aj v súvislosti so snahou zabezpečiť nové pracovné sily vrátane dovtedy nezamestnaných žien (matiek) pre rôzne odvetvia priemyselnej a i. výroby. Analyzovať tiež stav vzdelávania učiteľov materských škôl v sledovanom období.

Náčrt vývoja materských škôl na Slovensku.

Prvé predškolské zariadenia (detské opatrovne) na území dnešného Slovenska vznikali už v prvej polovici 19. storočia. Ústavy pre deti v predškolskom veku boli v Uhorsku zriaďované na základe uhorského zákonného článku XV/1891, ktorý bol doplnený zákonnými článkami XXXIX/1913 a XLI/1913. V súlade s legislatívnou normou existovali dva druhy ústavov: detské opatrovne denné a detské útulky celoročné. V roku 1891 bolo v Uhorsku v prevádzke 712 opatrovní, z toho na Slovensku 166, t. j. 23,31 %.¹ Nachádzali sa na území všetkých žúp, najviac ich bolo v nitrianskej (37), bratislavskej (28) a v gemerskej (17). Opatrovne udržiavali spolky rôzneho zamerania (najvyšší počet), obce, štát a cirkvi.² V súlade so školskou politikou maďarských vlád bola výchovných jazykom v predškolských zariadeniach maďarčina. Výnimkou bolo len päť opatrovní v oblasti školského inšpektorátu Tisovec, kde sa komunikovalo po slovensky i po maďarsky.

K radikálnej zmene došlo v tomto smere po vzniku 1. Československej republiky (ČSR), keď na Slovensku prebiehalo odmaďarčovanie výchovného a vzdelávacieho procesu, vrátane materských škôl. Namiesto maďarského výchovného jazyka sa zavádzal jazyk slovenský a opatrovne sa tak stali miestom upevňovania znalostí slovenčiny.³ Úlohou detských opatrovní bolo v neprítomnosti rodičov zabezpečovať starostlivosť o deti vo veku od troch do šiestich rokov. Aj keď ich zriaďovateľmi a udržiavateľmi boli štát, obce, cirkvi, právne a súkromné osoby, všetky boli pod dozorom štátnych orgánov. Opatrovne na Slovensku vznikali len pomaly a s ťažkosťami, čo vyplývalo z nedostatku kvalifikovaných síl, ale tiež z prevládajúceho názoru slovenskej spoločnosti, že správna výchova dieťaťa je realizovaná jedine v rodine – matkou. K 1. decembru 1931 bolo na Slovensku

¹ BEZÁK, Jozef. Ako vzrástla naša materská škola. In *Jednotná škola. Ročník (ďalej Roč.) IV, 1948/1949, číslo (ďalej č.) 8-9, strana (ďalej s.) 353.*

² Sieť detských opatrovní sa rozrastala a v rokoch 1913/1914 ich počet v Uhorsku stúpol na 2 229, na území dnešného Slovenska sa nachádzalo 416, čo predstavovalo 18,66 %. BEZÁK, Ako vzrástla, s. 354.

³ KÁZMEROVÁ, Ľubica. Vývin školského systému na Slovensku v rokoch 1918 – 1939. In IVA-NIČKOVÁ, Edita et al. *Z dejín demokratických a totalitných režimov na Slovensku a v Československu v 20. storočí.* Bratislava: Historický ústav Slovenskej akadémie vied vo vydavateľstve Prodama s. r. o., 2008, s. 47.

140 detských opatrovní, z nich 98 so slovenských výchovným jazykom, 16 s nemeckým a 26 s maďarským. V slovenských opatrovniach bolo umiestnených 7 558 detí, v maďarských 2 162 a v nemeckých 1 249. Najviac opatrovní vydržoval štát – 67, cirkvi 32, obce 28 a 13 súkromné a právne osoby.⁴ Vychovávateľky do štátnych opatrovní vyberala štátna správa, do neštátnych ich zriaďovateľ. Od roku 1921 učiteľky pre detské opatrovne získavali vzdelanie na špeciálnom oddelení slovenského rímsko-katolíckeho učiteľského ústavu v Trnave, ktoré spravovali členky rehoľníckeho rádu Uršulíniek.

Ministerstvo školstva a národnej osvety 1. Slovenskej republiky (SR) nezmenilo štruktúru školského systému z medzivojnovnej ČSR. Systém predškolskej výchovy a trojstupňového vzdelávania ostal zachovaný. Kultúrny a spoločenský život bol podriadený ideológii autoritatívneho slovenského štátu a výchova v duchu národnom a kresťanskom sa stala imperatívom pre činnosť všetkých stupňov vzdelávacej sústavy vrátane predškolských zariadení.⁵ Školská správa 1. Slovenskej republiky venovala predškolským zariadeniam menšiu pozornosť a predškolská výchova detí sa uskutočňovala v pomerne malom počte materských škôl.⁶ Bol to dôsledok uplatňovania kresťanských ideí, v rámci ktorých základným poslaním a úlohou žien bola starostlivosť o domácnosť a výchovu detí. Drvivá väčšina žien nebola v pracovnom pomere, a preto prirodzene deti v predškolskom veku ostávali v opatere a starostlivosti svojich rodičov, predovšetkým matiek. Snem 1. Slovenskej republiky prijal 29. októbra 1940 zákon č. 288/1940 Sl. z. o učiteľských akadémiách, kde vzdelávanie získavali budúci učiteľia ľudových škôl. Pri učiteľských akadémiách sa mohli v súlade s legislatívnou normou zriaďovať ústavy pre štúdium učiteľiek materských škôl.⁷ Na Slovensku však existoval len jeden takýto ústav, v Žiline. Škola bola cirkevná a počty študentiek, ktoré mali byť prijaté, určovalo podľa potreby Ministerstvo školstva a národnej osvety. Po dvojročnom štúdiu mohli absolventky pôsobiť ako učiteľky materských škôl.

Základy nového zamerania výchovného a vzdelávacieho systému boli na Slovensku položené v septembri 1944 na pôde novoutvoreného zákonodarného orgánu - Slovenskej národnej rady (SNR). Ústredným výkonným orgánom pre oblasť vzdelania a výchovy sa stalo Povereníctvo SNR pre školstvo a národnú osvetu. SNR prijala 6. septembra 1944 nariadenie č. 5, ktoré malo na ďalší vývoj a smerovanie výchovného a vzdelávacieho procesu na Slovensku zásadný dopad a primárne vymedzilo jeho charakter. Na základe legislatívnej normy mali byť na Slovensku poštátnené školy všetkých kategórií a stupňov od detských opatrovní a útulní až po vysokoškolské vzdelávacie inštitúcie.⁸ Paragraf 2 stanovil, že

⁴ Slovenské školstvo v prítomnosti. Praha: Štátne nakladateľstvo, 1932, s. 7.

⁵ Bližšie: KRANKUS, Milan. Školská a mimoškolská výchova na Slovensku v rokoch 1938-1945. In KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku v rokoch 1939-1945. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2015, s. 91-105.

⁶ V roku 1943 bolo na Slovensku 209 materských škôl s 247 triedami, ktoré navštevovalo 11 217 detí. Z uvedeného počtu bolo len 50 štátnych. MÁTEJ, Jozef. Škola, výchova a učiteľ v klérofašistickej Slovenskej republike. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1978, s. 42.

⁷ Slovenský zákonník. Roč. 1940. Čiastka 60, vydaná 11. novembra 1940, s. 449.

⁸ Sberka nariadení SNR 1944 - 1945. Roč. 1944. Čiastka 2, vydaná 7. septembra 1944, s. 3. SNR 6. septembra 1944 prijala nariadenie č. 6/1944 Sb. n. SNR, ktoré zrušilo maďarské a nemecké

učitelia a iní pracovníci na školách sú štátnymi zamestnancami. Nariadenie nadobudlo účinnosť dňom vyhlásenia – 7. septembra 1944, pričom implementáciu do praxe malo previesť Povereníctvo SNR pre školstvo a národnú osvetu.

Nové vnútropolitické pomery v Československu a novoprijatá zahraničnopolitická orientácia ČSR po skončení 2. svetovej vojny predurčili aj zásadné zmeny v ideovej oblasti výchovného a vzdelávacieho systému. Zápas medzi politickými subjektmi pôsobiacimi na politickej scéne Československa sa v oblasti školstva zamerlal na prijatie a znenie nového školského zákona, ktorý by zakotvil princíp jednotnej a štátnej školy a tiež na elimináciu vplyvu cirkví na výchovu a vzdelávanie. V českých krajoch totiž okrem štátnych vzdelávacích inštitúcií naďalej fungovali aj školy cirkevné i obecné a na Slovensku mala na školskú výchovu stále dosah najmä katolícka cirkev. Dohodu sa nepodarilo dosiahnuť a zákon prijalo až Ústavodarné Národné zhromaždenie ČSR v apríli 1948.

Komunistická strana Československa nastolila v Československej republike po februári 1948 mocenský monopol, absolútnu moc nad politickým, ekonomickým a spoločenským životom. KSC podľa vzoru Komunistickej strany Sovietskeho zväzu (KSSZ) deklarovala samu seba ako vedúcu silu spoločnosti a podľa sovietskeho vzoru začala v Československu postupne realizovať program výstavby „socialistického systému“. Transformovala aj celý komplex výchovy a vzdelávania. Po februári 1948 prácu škôl všetkých stupňov riadila v súlade s marxisticko-leninskou ideológiou výlučne KSC. Najvyššie orgány školskej správy zaradili do systému komunistickej výchovy aj materské školy a ideológia KSC bola tak implementovaná do výchovy detí vo veku troch až šiestich rokov, pretože boli „základom, z ktorého vyrastajú budúce ľudské osobnosti. Predškolská výchova je v dnešnom spoločenskom zriadení prvým článkom v sústave komunistickej výchovy. Materské školy sú zárodkom komunizmu.“⁹ Predškolské zariadenia, mali vychovávať „v deťoch lásku k vlasti, k robotníckej triede, k súdruhovi Klementovi Gottwaldovi, k hrdinom a najlepším ľuďom republiky.“¹⁰

Na základe zákona č. 95/1948 Sb. z. a n. o základnej úprave jednotného školstva (školský zákon)¹¹ mali materské školy v tesnej spolupráci s rodinou poskytovať deťom od troch rokov do doby, keď začali navštevovať národnú školu, výchovnú starostlivosť, zdravotnú a sociálnu ochranu. Boli zriaďované v obci, resp. závode, ak bolo prihlásených najmenej 20 detí z predpokladaného obvodu materskej školy. Zariadenie mohlo byť zrušené pri poklese počtu detí pod 15. Legislatívna norma stanovila počet detí v jednej triede maximálne na 30. Na základe zákona č. 95/1948 Sb. z. a n. sa materské školy stali prvýkrát súčasťou jednotného vzdelávacieho systému.¹²

školy zriadené po 6. októbri 1938 a zakázalo konanie maďarských a nemeckých bohoslužieb zavedených po uvedenom dátume.

⁹ Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA v BA), fond (ďalej f.) Povereníctvo školstva (ďalej PŠ), kartón (ďalej k.) 177. Materské školy.

¹⁰ SNA v BA, f. PŠ, k. 131. Zpráva o úrovni výchovy a odbornom dozore na materských školách.

¹¹ Sbírnka zákonů a nařízení republiky Československé. Roč.1948. Čiastka 38, vydaná 10. mája 1945, s. 829-830.

¹² Aktívni pri príprave školskej reformy boli slovenskí komunisti, medzi nimi najmä Ondrej Pavlík, expert KSS pre otázky školstva, ktorý v roku 1945 vypracoval Návrh na reformu školského

Vzdelávanie učiteľov materských škôl.

Podľa dekrétu prezidenta republiky z 27. októbra 1945 č. 132/1945 Sb. z. a n. mali mať učitelia všetkých stupňov a druhov škôl vysokoškolské vzdelanie nadobudnuté na pedagogických fakultách, resp. iných fakultách (oddeleniach) vysokých škôl.¹³ Na dekrét nadväzoval zákon č. 100/1946 Sb. z. a n. z 9. apríla 1946, na základe ktorého sa mali zriadiť pedagogické fakulty na všetkých univerzitách v českých krajoch a na Slovensku.¹⁴ Legislatívna norma splnomocňovala vládu zriaďovať ich pobočky aj mimo sídiel univerzít. Vládnym nariadením z 27. augusta 1946 bol vydaný *Štatút pedagogických fakúlt*.¹⁵ Na základe štatútu sa na pedagogických fakultách mali vzdelávať budúci pedagógovia materských, ľudových a meštianskych škôl a učitelia škôl pre mládež vyžadujúcu osobitnú starostlivosť. Doba štúdia bola stanovená diferencovane, pre učiteľky materských škôl na štyri semestre, pedagógov ľudových a meštianskych škôl na šesť semestrov a učiteľov stredných škôl na osem až desať. Na prechodnú dobu sa skrátila doba štúdia učiteliek materských škôl na dva a pedagógov ľudových škôl na štyri semestre. Výuka na Pedagogickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave sa začala od školského roku 1946/1947.

V povojnových rokoch prijatá dĺžka štúdia pre učiteľky materských škôl sa v ďalšom období ukázala ako neúmerne dlhá. Pedagogické fakulty nedisponovali dostatočným materiálnym i personálnym vybavením. Problémom bol aj nedostatok absolventov stredných škôl a tiež nízky záujem o povolanie učiteľov materských škôl, ako aj ďalších stupňov vzdelávacej sústavy.

Napriek tomu, že na Slovensku po 2. svetovej vojne neexistovali potrebné predpoklady (vhodné objekty, dostatok pedagógov, základné materiálne vybavenie, hygienické podmienky a i.), predškolské zariadenia sa rozrastali rýchlym tempom. Kým v školskom roku 1945/1946 bolo v prevádzke 335 materských škôl, v školskom roku 1949/1950 už 1 411.¹⁶ Školská správa v tom období zápasila nielen s nedostatkom učiteliek v predškolských zariadeniach, ale tiež faktom, že vo väčšine nemali požadovanú kvalifikáciu. V školskom roku 1949/1950 pôsobilo v materských školách 1 724 pedagógov, z ktorých až 1 169 (67,80 %) nemalo predpísané vzdelanie.¹⁷ Nebolo v možnostiach školskej správy, aby v tej dobe zabezpečila rýchly nárast zariadení dostatočným počtom učiteliek s požadovanou kvalifikáciou. Viacerí pedagogickí pracovníci videli príčinu v zavedení vysokoškolského vzdelania aj pre učiteľky materských škôl. Gustáv Pavlovič,

systemu. Bližšie: KUDLÁČOVÁ, Blanka – FAKTOROVÁ, Andrea. Ondrej Pavlík, tvorca socialistickej pedagogiky a reformátor školstva a vzdelávania po druhej svetovej vojne. In KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2019, s. 113-151.

¹³ Sbíрка zákonů a nařízení republiky Československé. Roč. 1945. Čiastka 55, vydaná 20. novembra 1945, s. 334.

¹⁴ Sbíрка zákonů a nařízení republiky Československé. Roč. 1946. Čiastka 45, vydaná 17. mája 1946, s. 888.

¹⁵ Sbíрка zákonů a nařízení republiky Československé. Roč. 1946. Čiastka 73, vydaná 2. septembra 1946, s. 1135-1136.

¹⁶ SNA v BA, f. PŠ, k. 95. Zpráva o budování mateřského školství.

¹⁷ Jednotná škola. Roč. V., 1949/1950, č. 6, s. 252.

profesor Pedagogickej fakulty Slovenskej univerzity v časopise *Jednotná škola* napísal, že „v čase zvýšenej potreby učiteľov pre všetky stupne škôl sme súčasne neúmerne predlžovali učiteľskú prípravu...v krátkom čase sa ukázalo, že takto upravené štúdium... nevyhovuje. Bolo neprímerane dlhé. Príprava učiteliek materských škôl z dvojročných stredoškolských ústavov pre výchovu učiteliek materských škôl sa naraz preniesla na vysoké školy a súčasne predĺžila až o tri roky.“¹⁸ Konštatoval ďalej, že „celá úprava vysokoškolského štúdia sa ukázala z hospodárskeho hľadiska neúnosná, predčasná, predbiehala naše podmienky.“¹⁹

Pri nedostatočnom záujme o štúdium na pedagogických fakultách musel rezort školstva voliť osobitné opatrenia, aby sa počet nekvalifikovaných učiteliek ďalej nezvyšoval. Vzhľadom na existujúci stav vydalo Povereníctvo školstva, vied a umení (PŠVU) 20. marca 1950 výnos, ktorý definoval prechodné predpisy o vzdelávaní učiteľov pôsobiacich na jednotlivých stupňoch škôl formou diaľkového vzdelávania. Učitelia materských škôl si mohli doplniť vzdelanie na plné vysokoškolské formou diaľkového štúdia na Pedagogickej fakulte Slovenskej univerzity. Štúdium trvalo jeden rok a pre tých, ktorí ho začali v letnom semestri školského roka 1949/1950, sa skrátilo o jeden semester.²⁰ Hlavným cieľom diaľkového štúdia bolo odstrániť nekvalifikovanosť učiteliek a zodpovední školskí pracovníci predpokladali, že týmto spôsobom je možné v existujúcich podmienkach vyriešiť zložitú otázku.

V praxi však pretrvával nízky záujem o denné i diaľkové štúdium na pedagogických fakultách. Pri veľkom nedostatku učiteľov na všetkých stupňoch škôl na Slovensku museli štátne orgány hľadať nové riešenia, ktoré by v krátkom čase prispeli k pozitívnym zmenám. Bolo ním vládne uznesenie z 30. mája 1950, podľa ktorého sa pre vzdelávanie učiteliek materských škôl a učiteľov 1. – 5. ročníka otvárali štvorročné pedagogické gymnáziá. V radoch školských pracovníkov sa opatrenie nestretlo s kladnou odozvou, pedagógovia ho označili za krok späť. Prijaté uznesenie prinieslo dvojkoľajnosť vo vzdelávaní učiteľov materských škôl a 1. – 5. ročníka, ktoré sa realizovalo na dvoch rôznych typoch vzdelávacích inštitúcií: vysokých školách – pedagogických fakultách a stredných vzdelávacích inštitúciách – pedagogických gymnáziách, pričom záujem o štúdium na pedagogickej fakulte, už predtým nízky, klesal.²¹

Po prijatí vládneho uznesenia jeden z popredných vysokoškolských pedagógov tej doby Ľudovít Bakoš v *Jednotnej škole* napísal, že kombinácia „pedagogických gymnázií, ktoré zaručujú dostatočný káder nových učiteľov, s pedagogickými fakultami, ktoré budú mať na starosti zvyšovanie kvalifikácie učiteľov na vysokoškolskú úroveň (pomocou diaľkového štúdia s vyučovacími strediskami), ukazuje sa doteraz najvýhodnejší

¹⁸ *Jednotná škola*. Roč. VIII., 1952/1953, č. 3, s. 209.

¹⁹ *Jednotná škola*. Roč. VIII., 1952/1953, č. 3, s. 211.

²⁰ *Školské zvesti*. Roč. VI. Zošit 6, vydaný 30. marca 1950, s. 153.

²¹ K otázkam vzdelávania pedagógov bližšie: BAKOŠ, Ľudovít. Február a vzdelávanie učiteľov. In KOCKA, Michal (ed.). Február 1948 a rozvoj školstva a pedagogiky. Bratislava: Pravda, 1973, s. 130-157. MEDVEĎOVÁ, Janka. Akademická príprava učiteľov v rokoch 1945-1968. In KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945-1989. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2019, s. 289-313.

spôsob, ako vychovať početných kvalifikovaných učiteľských kádrov.“²² Upozorňoval tiež, že v „súčasných pomeroch bolo by veľkou nezodpovednosťou, keby výstavba socializmu mala byť hatená nedostatočnou pružnosťou v riešení otázky učiteľských kádrov.“²³

Na Slovensku boli zriadené pedagogické gymnáziá pre učiteľky materských škôl v Bratislave, Nitre, Komárne (maďarský vyučovací jazyk), Leviciach, Turčianskych Tepliciach, Spišskej Novej Vsi a v Prešove, aj s ukrajinskou pobočkou. Fungovali len krátku dobu, do roku 1953 a nemohli tak priniesť do praxe očakávaný efekt – zvýšenie počtu pedagógov v materských školách a pokles nekvalifikovaných pracovných síl v týchto zariadeniach. V školskom roku 1951/1952 pracovalo v predškolských zariadeniach 1 704 učiteliek, z nich 817 kvalifikovaných (47,94 %), 887 nekvalifikovaných (52,05 %).²⁴ V školskom roku 1952/1953 pôsilo v materských školách 2 339 osôb (učiteliek i pestúnok), z nich 46 % bolo nekvalifikovaných.²⁵ Vzhľadom na uvedený stav Predsedníctvo Ústredného výboru (ÚV) Komunistickej strany Slovenska (KSS) v apríli 1952 rozhodlo, že najlepším absolventom II. ročníka pedagogických gymnázií sa umožní, aby nastúpili do praxe ako učitelia materských škôl s tým, že svoje štúdium dokončia diaľkovou formou.²⁶

Okrem nadobudnutia kvalifikácie školská správa kládla veľký dôraz aj na „ideovú“ vyspelosť učiteliek. Ministerstvo školstva, vied a umení v jednom zo svojich dokumentov zdôraznilo, že úroveň „výchovné práce na materských školách závisí na osobnosti učiteľky, dáva-li deťom základ socialistické výchovy, alebo omezuje-li se její práce jen na bezpečnost dětí. Je proto třeba věnovat výchově učitelek zvýšenou pozornost.“²⁷

Zákon o školskej sústave a vzdelávaní učiteľov (školský zákon) č. 31/1953 Sb. z., ktorý Národné zhromaždenie republiky Československej prijalo 24. apríla 1953, priniesol zásadné zmeny najmä v štruktúre základného a všeobecného vzdelania.²⁸ V súlade s legislatívnou normou boli vytvorené osemročné stredné školy (povinné), jedenásťročné stredné školy s poslednými tromi ročníkmi výberovými, päťročné národné školy, ktoré sa zriaďovali iba tam, kde neboli predpoklady pre vznik osemročnej strednej školy. Radikálne upravil aj vzdelávanie pedagógov. Do fungovania materských škôl však nezasiahol.²⁹ V oblasti vzdelávania pedagógov znenie legislatívnej normy vychádzalo zo základného imperatívu: zabezpečiť výchovný a vzdelávací proces učiteľmi s kvalifikáciou primeranou vtedajším podmienkam, získať pre toto povolanie čo najväčší počet študentov. Pre učiteľov predškolských zariadení zákon priniesol ďalšie skrátenie profesionálnej

²² Jednotná škola. Roč. V., 1949/1950, č. 10, s. 449.

²³ Jednotná škola. Roč. V., 1949/1950, č. 10, s. 449.

²⁴ SNA v BA, f. PŠ, k. 131. Zpráva o úrovni výchovy a odbornom dozore na materských školách.

²⁵ Jednotná škola. Roč. VIII., 1952/1953, č. 3, s. 210-211.

²⁶ GREŠÍK, Ladislav. Slovenská kultúra v začiatkoch budovania socializmu (1948-1955). Bratislava: Pravda, 1980 s. 200.

²⁷ SNA v BA, f. PŠ, k. 95. Zpráva o budování mateřského školství.

²⁸ Sbírka zákonů republiky Československé. Roč. 1953. Čiastka 18, vydaná 7. mája 1953, s. 193-195.

²⁹ Paragraf 2 zákona č. 31/1953 Sb. z. stanovil: „Mateřská škola poskytuje dětem ve věku od tři let předškolní výchovnou péči a zdravotní a sociální ochranu. Mateřské školy jsou určeny především pro děti zaměstnaných rodičů. Docházka do mateřské školy je nepovinná.“

prípravy. Učiteľky materských škôl a pedagógovia 1. – 5. ročníka mali získavať vzdelanie na stredných pedagogických školách. V súlade s legislatívnou normou boli pre štúdium učiteliek materských škôl zriaďované trojročné pedagogické školy, na ktoré mali nastúpiť po ukončení osemročnej strednej školy (v tej dobe povinná školská dochádzka), resp. ôsmeho ročníka jedenásťročnej strednej školy.³⁰ Reforma učiteľského vzdelávania z roku 1953 bola neskôr kritizovaná odborníkmi, školskou správou, ale aj vedúcimi orgánmi KSČ a označená za chybný krok, ktorý mal negatívne dôsledky na kvalitu vzdelávania pedagógov.

Odborní pedagogickí pracovníci tej doby ho však klasifikovali ako legislatívnu normu, ktorá zodpovedala vtedajším politickým, hospodárskym a kultúrnym potrebám štátu. Vytváral údajne predpoklady pre to, aby si mladí ľudia osvojili nový vedecký svetonázor – marxizmus-leninizmus, nové zásady socialistickej morálky, myšlienky socialistického vlastenectva a proletárskeho internacionalizmu.³¹ Dôležité tiež bolo, že „organizačne približuje našu školskú sústavu k školskej sústave sovietskej, čo umožňuje širšie preberanie bohatých sovietskych skúseností z pedagogickej teórie i pedagogickej praxe.“³² Koncom 40. a začiatkom 50. rokov bol celý výchovný a vzdelávací systém v Československu hlboko poznamenaný zavádzaním princípov sovietskej školskej praxe. Heslo *Sovietska škola náš vzor* sa propagovalo na všetkých stupňoch vzdelávacej sústavy, od materských, až po školy vysoké. Tlak na preberanie sovietskej štruktúry a metód vzdelania bol zo strany vedenia KSČ mimoriadne silný a realizoval sa nielen v školstve, ale i v ďalších oblastiach hospodárskeho, kultúrneho i spoločenského života. Prezident Československej republiky Klement Gottwald to flagrantne vyjadril v jednom zo svojich posledných prejavov pri slávnostnom otvorení Múzea Vladimíra Iljiča Lenina v Lidovom dome v Prahe, keď povedal: „Čoraz širšie a hlbšie využívanie sovietskych skúseností, a teda čoraz väčšie približovanie sa sovietskemu príkladu, to je jeden z hlavných zákonov rozvoja ľudovodemokratických krajín.“³³

Materské školy, prvý päťročný hospodársky plán a zamestnanosť žien.

Po roku 1945 sa materské školy na Slovensku zriaďovali tam, kde v obciach a mestách, ich miestnych úradoch a medzi obyvateľmi existovala iniciatíva a pochopenie pre danú vec, ale predovšetkým boli k dispozícii vhodné budovy, resp. miestnosti. V tej dobe sa na Slovensku výstavba nových stavieb pre účely materských škôl nerealizovala. Na tento fakt poukázal aj povereník školstva Ladislav Novomeský vo svojom prejave pri príležitosti slávnostného otvorenia prvej materskej školy v Senici nad Myjavou 2. júna 1946. „V tento čas neotvárame ešte ma-

³⁰ Sbíрка zákonů republiky Československé. Roč. 1953. Čiastka 18, vydaná 7. mája 1953, s. 194. Učiteľia 1.-5. ročníka strednej školy študovali na štvorročných pedagogických školách, 6.-8. ročníka na vyšších pedagogických školách a 9.-11. ročníka na vysokých školách pedagogických.

³¹ KOTOČ, Ján. Do vyššej etapy nášho školstva. In KOTOČ, Ján - PAVLOVIČ, Gustáv. Za socialistickú školu. Príspevok k zákonu zo dňa 24. apríla 1953 o školskej sústave a vzdelávaní učiteľov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1953, s. 10-11.

³² Jednotná škola. Roč. VIII., 1952/1953, č. 3, s. 207.

³³ GOTTWALD, Klement. Spisy 1951-1953. Prejavy. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1954, s. 357-358.

terské školy vo vlastných budovách, zriadených podľa predstáv dokonalých ustanovizní predškolskej výchovy. Otvárame ich v miestnostiach ako sa nám vyskytnú."³⁴

Budovanie siete materských škôl a celková koncepcia ich fungovania sa začali radikálne meniť po roku 1948. Zmena reflektovala hospodársku politiku komunistickej vlády v Československu, ktorá od roku 1949 začala ekonomiku (priemyselnú výrobu, služby, poľnohospodárstvo, zdravotníctvo, školstvo a kultúru) riadiť výlučne v rámci päťročných hospodárskych plánov, tzv. päťročníc. Boli to v podstate organizačné nástroje tzv. socialistickej výstavby, prijímané a schvaľované najvyššími orgánmi KSČ a štátu.³⁵ Slovensko bolo po prevrate prevažne agrárnou krajinou, kde v oblasti poľnohospodárstva pacovalo vyše 60 % osôb z celkového počtu zamestnaných.³⁶ V roku 1948 sa na území českých krajov nachádzalo až 87 % celoštátnej priemyselnej výroby a zaostávanie Slovenska v rozvoji priemyslu sa odhadovalo na niekoľko desaťročí. Jednou z významných úloh prvého päťročného hospodárskeho plánu realizovaného v rokoch 1949 – 1953 bolo preto radikálne zvýšenie priemyselnej výroby Slovenska (industrializácia). Jeho napĺňanie determinovali dve hlavné podmienky – surovinové zdroje a dostatok voľných pracovných síl. Keďže surovinová základňa Slovenska nepostačovala pre potreby tak rozsiahleho plánu a v nasledujúcich rokoch sa riešila aj dovozom surovín najmä zo ZSSR, na význame nadobúdala faktor voľných pracovných síl. Ich hlavným rezervoárom bolo vidiecke obyvateľstvo a nezamestnané ženy, ktoré sa do tej doby starali o chod domácnosti a výchovu detí. Realizácia socialistickeho plánu rozvoja hospodárstva radikálne zmenila ich dovtedajšie postavenie v súkromnom živote i v spoločnosti. KSČ začala v rámci konceptu nového socialistickeho človeka vytvárať obraz tzv. novej socialistickej ženy. Ženy už nemali plniť len úlohy matiek, manželiek a gazdiniek, ale mali sa stať aj uvedomelými pracovníčkami a angažovanými občiankami.³⁷ Komunistická propaganda ich predstavovala ako úderničky, sústružníčky, zväračky a na vidieku najmä ako traktoristky. Počet zamestnaných žien na Slovensku koncom 40. a začiatkom 50. rokov rapídne rástol a to aj v priemyselnej výrobe.³⁸

Rozvoj priemyselnej výroby na Slovensku bol teda priamo závislý na náraste nových pracovných síl, vrátane žien. Nástup matiek maloletých detí do zamestnania nebol možný bez zabezpečenia starostlivosti o ich synov a dcéry, aj keď túto zodpovednosť, najmä na vidieku plnili v mnohých rodinách starí rodičia

³⁴ NOVOMESKÝ, Ladislav. NOVÝ duch NOVEJ školy. Výber z prejavov a článkov o školstve a mládeži 1945-1950. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974, s. 71.

³⁵ Po ukončení prvého päťročného plánu v roku 1953, nasledovali dva jednoročné prechodné plány na roky 1954 a 1955. Druhý päťročný plán bol realizovaný od roku 1956 do roku 1960.

³⁶ Vysoká zamestnanosť v poľnohospodárskom sektore determinovala aj osídlenie obyvateľstva. Na Slovensku žilo v roku 1950 v mestách nad 20 000 obyvateľov len 396 933 osôb (11,53 %), v Čechách 2 464 140 (27,69 %).

³⁷ Bližšie: NEČASOVÁ, Denisa. Nový socialistický človek. Československo 1948-1956. Brno: Host, 2018, s. 127-167. LONDÁKOVÁ, Elena. Vývoj ženskej otázky na Slovensku po roku 1945. In KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (eds.). Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Svazek V. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Dokořán, 2005, s. 194-221.

³⁸ Kým v roku 1948 pracovalo v tomto sektore približne 50 000 žien, v roku 1953 ich počet vzrástol na 85 000. LONDÁK, Miroslav. Rub a líce sociálneho inžinierstva. Dostupné na internete: www.historiarevue.sk/index.php?id=2005londak4.

či blízki príbuzní. Štátne orgány v súlade s líniou KSČ o zabezpečení dostatku pracovných síl museli urýchlene riešiť opateru detí vo veku od troch do šiestich rokov realizovanú v materských školách s celodennou starostlivosťou v trvaní ôsmich až desiatich hodín.

Nevyhnutnosť organizovania materských škôl, ktoré by poskytovali celodennú opateru detí, presadzovala ústredná vláda, o čom svedčí skutočnosť, že už pár mesiacov po februárovom prevrate prijala významné rozhodnutie. Bolo ním vládne nariadenie č. 195/1948 Sb. z. a n. z 26. júla 1948, ktoré špecifikovalo celodennú starostlivosť v materských školách. Riaditeľ školy bol povinný upraviť prevádzkovú dobu školy v rozsahu desať hodín tak, aby čas jej prevádzky korešpondoval s pracovnou dobou väčšiny zamestnaných matiek. Zariadenie s celodennou starostlivosťou však bolo možné otvoriť len v prípade, ak škola vedela splniť dve základné požiadavky – stravovanie detí a podmienky pre ich najmenej dvojhodinový popoludňajší spánok.³⁹

V školskom roku 1948/1949 sme mali na Slovensku 1 237 materských škôl (1 606 tried, 57 964 detí), ale ani jedna z nich nezabezpečovala celodennú starostlivosť. Prvé takéto triedy (173) boli zriadené v školskom roku 1949/1950. V roku 1950 bolo na Slovensku v prevádzke už 403 materských škôl,⁴⁰ v ktorých mohli byť deti v opatere učiteliek a pestúnok osem a viac hodín. Nevyhnutnosť ich vzniku a fungovania v spojitosti s výstavbou tzv. socialistického hospodárstva zdôrazňovalo aj Povereníctvo školstva, vied a umení. Správa povereníctva, vypracovaná pre Sbor povereníkov akcentovala, že predpokladom „riadneho plnenia jednotného hospodárskeho plánu je zaradenie nových pracovných síl, najmä žien do výroby a do iných hospodárskych odvetví. Okrem iných zariadení je potrebné vybudovať najmä v priemyselných oblastiach sieť materských škôl s celodennou starostlivosťou.“⁴¹

Vytváranie siete predškolských zariadení s celodennou starostlivosťou však nebolo jednoduchou záležitosťou. Materské školy s dopoludňajšou prevádzkou nemuseli zabezpečiť stravovanie, pretože deti raňajkovali a obedovali doma, desiati si mohli priniesť so sebou. Materskú školu opúšťali okolo obeda a zabezpečenie popoludňajšieho spánku bolo úlohou rodičov. V materských školách s celodennou starostlivosťou, kde sa deti zdržovali osem i viac hodín, bolo nevyhnutné zabezpečiť stravovanie detí. To znamenalo zriadiť nielen jedálne, ale aj kuchyne, kde sa pripravovala strava. S tým súviseli prísnejšie hygienické podmienky, materiálne vybavenie, nové pracovné sily (kuchárky a pomocný personál), ale tiež dovoz základných potravinových článkov a ich bezpečné hygienické uskladnenie. Nevyhnutné bolo napojenie materskej školy na vodovod a kanalizáciu, čo v tej dobe nebolo samozrejmom záležitosťou. Tiež popoludňajší spánok detí znamenal zvýšené nároky, najmä čo sa týkalo vybavenia lôžkami, prikrývkami a i.

Predškolské zariadenia neboli dovtedy predmetom väčšej pozornosti školskej správy, a tak relevantné údaje o ich fungovaní neboli k dispozícii. Ministerstvo školstva, vied a umení uložilo vo februári 1950 vykonať kontrolu materských

³⁹ Sbírnka zákonů a nařízení republiky Československé. Roč. 1948. Čiastka 69, vydaná 4. augusta 1948, s. 1352.

⁴⁰ SNA v BA, f. PŠ, k. 95. Zpráva o budování mateřského školství.

⁴¹ SNA v BA, f. PŠ, k. 96, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 94.

škôl predovšetkým so zámerom zistiť, koľko z detí nachádzajúcich sa v zariadeniach, boli deti pracujúcich matiek.⁴² Stavom siete materských škôl a ich vybavenia sa následne zaoberal aj Sbor povereníkov na zasadnutí 27. apríla 1950. Prijal rozhodnutie, podľa ktorého PŠVU malo pristúpiť k zakladaniu materských škôl s oveľa väčšou intenzitou ako doposiaľ, a to „v takom rozsahu, ako si to vyžaduje odbremenenie všetkých žien – matiek zapojených do pracovného procesu, vytvorenie predpokladov ďalšieho zapojenia sa žien – matiek do výroby.“⁴³ Už 8. mája 1950 sa na pôde PŠVU konala medzirezortná porada aj za účasti zástupcov ÚV KSS a masových organizácií. Na zasadnutí vytýčili dve úlohy: 1. zistiť reálny stav siete a kapacity predškolských zariadení, 2. stanoviť potrebný počet nových materských škôl.⁴⁴ Okresné národné výbory (ONV) boli povinné v svojom obvode preskúmať sieť materských škôl a do 15. mája 1950 podať Krajským národným výborom (KNV) správy.

Prieskum priniesol nasledujúce zistenia. V tom čase sme mali na Slovensku 1 343 materských škôl s 1 707 triedami, ktoré kapacitne postačovali pre 61 725 detí. Zapísaných však bolo 65 109 detí, chýbali tak miesta pre 3 384 detí. Okrem toho drvivá väčšina zariadení poskytovala len dopoludňajšiu starostlivosť.⁴⁵ Prieskum ďalej ukázal, že „umiestnenie materských škôl je poväčšine nevyhovujúce až núdzové a že vyhovujúce umiestnenie je skorej výnimkou než normálnym zjavom.“⁴⁶ Účastníci pracovných porád Krajských národných výborov prijali pre ďalšie rozširovanie siete predškolských zariadení nasledujúce zásady. KNV mali v ďalšom období zriaďovať materské školy výhradne s celodennou starostlivosťou pre deti zamestnaných matiek a ďalších žien, ktoré chceli do zamestnania nastúpiť. Deti nezamestnaných matiek mali predškolské zariadenia opustiť a vrátiť sa do opateru v domácnostiach. Na ich miesta mali byť prijaté deti zamestnaných žien. V materských školách, v ktorých implementácii celodennej starostlivosti zabraňoval nedostatok vhodných priestorov, mali byť zrušené triedy s deťmi nezamestnaných matiek a uvoľnené priestory využité pre potreby celodennej starostlivosti. Uvedenými opatreniami sa podarilo do konca roka 1950 zvýšiť počet materských škôl o 108 a detí o 2 318.⁴⁷ K 31. decembru 1950 boli z kategórie zamestnaných žien vyňaté roľníčky pracujúce na vlastných hospodárstvach, čo do budúcnosti umožnilo vo väčšom rozsahu prijímať deti pracujúcich žien v priemysle, službách a i.

Už bolo konštatované, že prvý päťročný hospodársky plán predpokladal výrazný nárast nových pracovných síl, vrátane žien, matiek, ktoré však mohli nastúpiť do zamestnania len za predpokladu, že štát zabezpečí celodennú starostlivosť o ich deti. Existujúca sieť predškolských zariadení napriek rozširovaniu ich organizačnej siete nepostačovala. Ministerstvo školstva, vied a umení v reakcii na existujúci stav vydalo v apríli 1951 celoštátne smernice o budovaní materských

⁴² SNA v BA, f. PŠ, k. 479, inv. č. 471.

⁴³ SNA v BA, f. PŠ, k. 177. Materské školy.

⁴⁴ SNA v BA, f. PŠ, k. 177. Materské školy.

⁴⁵ SNA v BA, f. PŠ, k. 177. Materské školy.

⁴⁶ SNA v BA, f. PŠ, k. 96, inv. č. 94.

⁴⁷ SNA v BA, f. PŠ, k. 96, inv. č. 94.

škôl podľa potrieb päťročného hospodárskeho plánu, ktoré obsahovali nasledujúce zásady:

1. nové materské školy sa mali zriaďovať výlučne ako zariadenia s celodennou starostlivosťou,
2. prednostne sa mali zriaďovať v miestach, v ktorých už bol priemysel, resp. sa zakladal nový,
3. na dedinách tam, kde boli Štátne majetky alebo Jednotné roľníckej družstvá (JRD) III. a IV. typu,
4. v miestach, kde už bola materská škola, mohla byť zriadená nová škola, resp. ďalšie triedy len vtedy, ak v škole nebolo možné umiestniť všetky deti zamestnaných matiek,
5. za podmienok pre zriadenie materskej školy s celodennou starostlivosťou sa mohla zaviesť tiež celodenná starostlivosť na materskej škole, kde do vtedy nebola zavedená,
6. podmienkou pre zriadenie materskej školy s celodennou starostlivosťou (alebo pre jej zavedenie na jestvujúcej už materskej škole) bolo minimálne 15 detí vo veku od troch do šesť rokov, ktorých matky boli zamestnané, prípadne išlo o deti z domácnosti, o ktorú sa nestarala žena, alebo o deti z početných rodín (s viac ako troma deťmi), resp. deti bývajúce v zdravotne nevyhovujúcich bytoch.⁴⁸

Prieskumy existujúceho stavu materských škôl prebiehali aj v roku 1951. Realizovali ich pracovníci okresných a krajských národných výborov. Po zistení konkrétnej situácie v okresoch vypracovali návrhy na zriadenie nových materských škôl s celodennou starostlivosťou, ako aj na transformáciu existujúcich zariadení na školy s celodennou starostlivosťou a návrhy na zrušenie škôl a tried, ktorých existencia nebola odôvodnená hospodárskou potrebou.⁴⁹ Jednou z dôležitých úloh kontroly bolo zistiť účelnosť a oprávnenosť materských škôl hlavne v malých obciach a v dedinách s malým počtom zamestnaných matiek. V niektorých lokalitách boli zariadenia s malým počtom detí po skončení poľných prác uzavreté. Revízia tiež zistila, že vo viacerých poľnohospodárskych sídlach existovali školy s celodennou starostlivosťou bez toho, aby zabezpečovali deťom stravovanie. Na mnohých miestach sa však počítalo s tým, že po zriadení kuchýň pri JRD budú tieto variť aj pre deti v škôlkach.⁵⁰ Veľkou prekážkou bol naďalej nedostatok vhodných priestorov, lôžok, nevyhovujúce vybavenie kuchýň, chýbalo zariadenie jedálne, ale tiež uteráky, prikrývky, podušky a i.

Poverenie školstva, vied a umení sumarizovalo výsledky prieskumu na rokovaní prezidiálnej porady 20. augusta 1951. Na Slovensku bolo potrebných zriadiť 218 materských škôl s celodennou starostlivosťou, 540 už existujúcich škôl sa malo transformovať na školy s celodennou prevádzkou, 274 škôl sa malo zrušiť, najvyšší počet v kraji Banská Bystrica (107), najnižší v Prešovskom kraji (17). V prevádzke malo ostať naďalej 345 škôl poskytujúcich celodennú starostlivosť. Celkový počet materských škôl podľa návrhov ONV bol stanovený

⁴⁸ SNA v BA, f. PŠ, k. 180, inv. č. 479.

⁴⁹ SNA v BA, f. PŠ, k. 179. Zpráva o průběhu revise sítě mateřských škol.

⁵⁰ SNA v BA, f. PŠ, k. 179. Zpráva o průběhu revise sítě mateřských škol.

na 1 548, z toho s celodennou prevádzkou 1 103 a 445 s dopoludňajšou.⁵¹ Potrebu rozšírenia siete materských škôl s celodennou prevádzkou dokumentuje aj údaj o deťoch zamestnaných matiek, ktorý bol nízky a predstavoval 29,60 %.⁵² PŠVU po revízii konštatovalo, že mnohé materské školy ešte aj v tej dobe „*stále slúžili vlastne len deťom matiek z domácností, jedináčikom a deťom kulakov. Takéto materské školy neslúžili na podporu plnenia hospodárskeho plánu. Odčerpávali finančné náklady a pracovné sily, zatiaľ čo v mnohých obciach priemyselných oblastí nebola zriadená materská škola.*“⁵³

Prezídium PŠVU na uvedenom zasadnutí zdôraznilo, že materské školy majú predovšetkým odbremeniť pracujúce matky, ale nemenej dôležité bolo, aby napomáhali ďalšiemu náboru žien do zamestnania. Vychádzajúc z celoštátnych smerníc ministerstva školstva z apríla 1951 a z výsledku prieskumu materských škôl na Slovensku prezídium určilo: 1. nové zariadenia sa mali vytvárať výhradne s celodennou starostlivosťou, 2. bolo nevyhnutné realizovať premenu dovtedajších materských škôl na zariadenia s celodennou prevádzkou, 3. potrebné zrušiť triedy a školy, ktoré nemali svoje hospodárske opodstatnenie.⁵⁴ Podľa názoru riadiacich pracovníkov povereníctva tieto opatrenia mali zabezpečiť, aby materské školy mohli byť „*významným nástrojom pre podporu hospodárskeho plánu, lebo odbremeňujú pracujúce matky o starostlivosť o ich deti v pracovnom čase. Okrem toho napomáhajú nábor ďalších žien do zamestnania, ktoré majú deti v predškolskom veku. Je preto samozrejmé, že podľa uznesení februárového zasadania ÚV KSČ o urýchlennom budovaní priemyslu v našej Republike bolo potrebné prispôbiť na najširšej základni sietí materských škôl potrebám jednotného hospodárskeho plánu.*“⁵⁵

Realizované prieskumy, resp. kontroly zistili v prevádzke materských škôl viaceré závažné nedostatky. Dozor v predškolských zariadeniach realizovali v tej dobe školskí inšpektori Okresných národných výborov. Prevažná väčšina z nich však žiadnu systematickú kontrolu nevykonávala, najviac ak raz do roka, resp. raz za dva roky navštívila materskú školu. Dôsledkom bolo nedostatočné materiálne vybavenie či zanedbaná základná administratíva. Evidencia detí nebola kontrolovaná, niekde v záujme zachovania prevádzky školy obsahovala falošné údaje o ich počte. Pohyb detí na čerstvom vzduchu sa realizoval len na niektorých miestach a bol skôr výnimkou, pretože mnohé zariadenia nedisponovali záhradou a ani dvorom. V tých, ktoré ich mali k dispozícii, chýbali pieskoviská, preliezačky, hojdačky a i. V mnohých materských školách sa aktivita detí riešila prechádzkami po prašných uliciach. Neuspokojivá bola tiež osobná hygiena a hygiena tried, jedální a čistota hračiek. Aj v júni 1952 existovali školy, v ktorých „*prašná, zablatená podlaha je každodenným zjavom... to preto, že učiteľky nestarajú sa o čistotu a nezaviedli preobúvanie detí.*“⁵⁶

V záujme štátu bolo ďalšie rozširovanie siete materských škôl, čo predpokladalo zvýšenie počtu učiteliek. Ak mal byť plán siete predškolských zariadení

⁵¹ SNA v BA, f. PŠ, k. 179. Zpráva o stave materských škôl a družinách mládeže.

⁵² SNA v BA, f. PŠ, k. 132. Návrh plánu na rok 1953.

⁵³ SNA v BA, f. PŠ, k. 132. Zpráva o plnení plánu materských škôl a družin mládeže.

⁵⁴ SNA v BA, f. PŠ, k. 179. Zpráva o stave materských škôl a družinách mládeže.

⁵⁵ SNA v BA, f. PŠ, k. 180, inv. č. 479.

⁵⁶ SNA v BA, f. PŠ, k. 131. Zpráva o úrovni výchovy a odbornom dozore na materských školách.

splnený, Povereníctvo školstva, vied a umení muselo do konca roku 1952 získať 360 nových pracovných síl, 290 do materských škôl s výchovným jazykom slovenským a 70 s maďarským.⁵⁷ PŠVU riešilo situáciu realizovaním trojmesačných, štvormesačných a šesťmesačných kurzov. Ich absolventky nastúpili do materských škôl a požadovanú kvalifikáciu mali nadobudnúť formou diaľkového štúdia. Podobná situácia bola aj v roku 1953, keď rezort školstva musel zabezpečiť 455 učiteliek do predškolských zariadení.⁵⁸ Tie absolvovali viacmesačné kurzy a po ich absolvovaní začali ako nekvalifikované sily pracovať v materských školách.

Do roku 1948 predškolské zariadenia na Slovensku nestáli v pozornosti príslušných štátnych úradov, čo bolo veľkou mierou determinované celospoločenským vnímaním ženy ako matky, manželky a osoby, ktorej poslaním bolo zabezpečovať chod domácnosti. Zmenu nastolila KSČ, vedenie ktorej spolu so štátnymi orgánmi sústredili svoj záujem aj na materské školy. Tie sa prvýkrát stali súčasťou jednotného vzdelávacieho systému, v rámci ktorého sa na školách všetkých stupňov, vrátane materských, výchova a vyučovanie realizovali v súlade s ideológiou jediného politického subjektu, KSČ – marxizmom-leninizmom. Nový prístup k predškolským zariadeniam bol determinovaný cieľmi prvého päťročného hospodárskeho plánu. Napĺňanie jeho zámerov predpokladalo zabezpečenie najmä nových pracovných síl, ktoré režim hľadal na vidieku a medzi dovedty nezamestnanými ženami. Predpokladom toho, aby ženy, matky mohli nastúpiť do zamestnania, bolo zabezpečiť štátom organizovanú opateru ich detí počas výkonu práce, eo ipso zriaďovať materské školy s celodennou starostlivosťou v rozsahu ôsmich až desiatich hodín. Komunistický režim v tej dobe chápal materské školy ako inštitúcie, ktoré tým, že zabezpečovali opateru detí od troch do šiestich rokov, vytvárali základný predpoklad pre nástup žien, matiek do rôznych hospodárskych odvetví, vrátane priemyselnej výroby. Počet materských škôl s celodennou starostlivosťou sa síce zvyšoval, no zariadenia charakterizovali nízka úroveň hygieny, neuspokojivé materiálne vybavenie i nedostatok personálu. Deficit učiteliek predškolských zariadení bol do značnej miery ovplyvnený aj často sa meniacim systémom ich vzdelávania. KSČ v rámci ideologického pôsobenia na deti a mládež považovala materské školy za prvý článok v sústave komunistickej výchovy.

Práca bola napísaná v rámci riešenia projektu VEGA MŠVVaŠ a SAV č. 2/0057/20 *Základné a stredné školy na Slovensku v kontexte politiky Komunistickej strany Československa v rokoch 1948 – 1953.*

⁵⁷ SNA v BA, f. PŠ, k. 131. Zpráva o plnění plánu rozvoja materských škôl za rok 1952.

⁵⁸ SNA v BA, f. PŠ, k. 134. Návrh na zabezpečenie nových učiteľských kádrov pre materské školy na rok 1953, pre národné a stredné školy na škol. rok 1953/1954. O nových úlohách učiteľov koncom 40. a začiatkom 50. rokov bližšie: GABZDILOVÁ, Soňa. Nové úlohy učiteľov na Slovensku v období vrcholiaceho stalinizmu (1948-1953). In *Studia Historica Nitriensia*. Roč. 21, 2017, č. 1, s. 137-161.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Archívy:

Slovenský národný archív v Bratislave. Fond Povereníctvo školstva.

Publikované pramene:

GOTTWALD, Klement. Spisy 1951-1953. Prejavy. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1954.

NOVOMESKÝ, Ladislav. NOVÝ duch NOVEJ školy. Výber z prejavov a článkov o školstve a mládeži 1945-1950. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974.

Dobová tlač:

Jednotná škola. Roč. IV., V., VIII.

Školské zvesti. Roč. VI.

Sbierka nariadení SNR 1944 – 1945. Roč. 1944.

Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé. Roč. 1945, 1946, 1948.

Sbírka zákonů republiky Československé. Roč. 1953.

Slovenský zákonník. Roč. 1940.

Monografie a zborníky ako celok:

GREŠÍK, Ladislav. Slovenská kultúra v začiatkoch budovania socializmu (1948-1955). Bratislava: Pravda, 1980.

KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (eds.). Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Svazek V. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Dokumenty, 2005.

KOCKA, Michal (ed.). Február 1948 a rozvoj školstva a pedagogiky. Bratislava: Pravda, 1973.

KOTOČ, Ján – PAVLOVIČ, Gustáv. Za socialistickú školu. Príspevok k zákonu zo dňa 24. apríla 1953 o školskej sústave a vzdelávaní učiteľov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1953.

KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku v rokoch 1939-1945. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2015.

KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945-1989. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2019.

NEČASOVÁ, Denisa. Nový socialistický človek. Československo 1948-1956. Brno: Host, 2018.

MÁTEJ, Jozef. Škola, výchova a učiteľ v klérofašistickej Slovenskej republike. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1978.

Slovenské školstvo v prítomnosti. Praha: Štátne nakladateľstvo, 1932.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly vo vedeckých monografiách:

BAKOŠ, Ľudovít. Február a vzdelávanie učiteľov. In KOCKA, Michal (ed.). Február 1948 a rozvoj školstva a pedagogiky. Bratislava: Pravda, 1973, s. 130-157.

BEZÁK, Jozef. Ako vzrástla naša materská škola. In Jednotná škola. Roč. IV., č. 8-9, s. 353-359.

GABZDILOVÁ, Soňa. Nové úlohy učiteľov na Slovensku v období vrcholiaceho stalinizmu (1948-1953). In *Studia Historica Nitriensia*. Roč. 21, 2017, č. 1, s. 137-161.

- KÁZMEROVÁ, Ľubica. Vývin školského systému na Slovensku v rokoch 1918-1939. In IVANIČKOVÁ, Edita et al. Z dejín demokratických a totalitných režimov na Slovensku a v Československu v 20. storočí. Bratislava: Historický ústav Slovenskej akadémie vied vo vydavateľstve Prodoma s. r. o., 2008, s. 44-59.
- KOTOČ, Ján. Do vyššej etapy nášho školstva. In KOTOČ, Ján – PAVLOVIČ, Gustáv. Za socialistickú školu. Príspevok k zákonu zo dňa 24. apríla 1953 o školskej sústave a vzdelávaní učiteľov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1953, s. 10-28.
- KRANKUS, Milan. Školská a mimoškolská výchova na Slovensku v rokoch 1938-1945. In KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku v rokoch 1939-1945. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2015, s. 91-105.
- KUDLÁČOVÁ, Blanka – FAKTOROVÁ, Andrea. Ondrej Pavlík, tvorca socialistickej pedagogiky a reformátor školstva a vzdelávania po druhej svetovej vojne. In KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945-1989. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2019, s. 113-151.
- LONDÁKOVÁ, Elena. Vývoj ženskej otázky na Slovensku po roku 1945. In KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (eds.). Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Svazek V. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Dokořán, 2005, s. 194-221.
- MEDVEĎOVÁ, Janka. Akademická príprava učiteľov v rokoch 1945-1968. In KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945-1989. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2019, s. 289-313.

Internetové zdroje:

- LONDÁK, Miroslav. Rub a líce sociálneho inžinierstva. Dostupné na internete: www.historiarevue.sk/index.php?id=2005londak4.

Počet slov: 7051

Počet znakov vrátane medzier: 50 289